

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti Bilgi Notu

Murat Topçu
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Marmara Üniversitesi
İstanbul

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti

Bilgi Notu

Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Tartışma Metinleri No. 1001
Ankara, Haziran 2010

Murat Topçu

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Marmara Üniversitesi
İstanbul

Özet Bilgi

Resmi Adı: Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti (Karaayevo-erkesskaya Respublika)
Başkenti : erkessk
Resmi Dili : Rusça – erkese – Abazaca – Karaçayca - Nogayca
Yönetim Şekli : Başkanlık Tipi Cumhuriyet
Nüfusu : 439.470 (2002)
Yüzölçümü : 14.100 km²
Büyük Şehirleri : Karaçayevsk, Teberda, Ust-Ceguta
İklimi : Karasal
Para Birimi : Ruble
İnternet Alan Adı: ru
Telefon Kodu : +987

Coğrafi Konum

Kuzey Kafkasya’da, Karadeniz ile Hazar Denizi arasında, Büyük Kafkas Dağları’nın “dağ önü” olarak adlandırılan kuzey eğiminde yer alan, Rusya Federasyonu’na bağlı federal bir cumhuriyettir. Yaklaşık 43^o20’ ile 44^o20’ enlemler ve 39^o45’ ile 42^o30’ boylamlar arasında bulunur. Toprakları Elbrus dağı sırtlarından batıya ve kuzeye doğru, dağ eteklerine kadar uzanır. Cumhuriyet, Rusya Federasyonu topraklarının % 0.08’ini, Kafkasya’nın % 9’unu kaplamaktadır ve Rusya’nın 83. büyük idari birimidir. Sınırları arasındaki mesafe kuzeyden güneye 140, batıdan doğuya 170 kilometredir. Kuzeyde ve kuzeydoğuda Rusya Federasyonu’nun Stavropol Krayı, batıda Krasnodar Krayı, doğuda da Kabardey-Balkar Cumhuriyeti ile sınır komşusudur. Güneyde Ana Kafkas Sıradağları boyunca Abhazya ve Gürcistan ile olan sınır aynı zamanda Rusya Federasyonu’nun devlet sınırırđır.

Yeryüzü şekilleri düzlük, dağ önü ve dağlık olarak üçe ayrılır. Rölyef esas olarak dağlıktır; ülkenin üçte ikisi yüksekliği 2 ile 4 bin metre arasında değişen dağlarla kaplıdır. Kuzeyde Kuban ovasının doğal uzantısı sayılan, deniz seviyesinden en çok 500 metre üzerinde yükseltileri olan düzlük arazi cumhuriyet topraklarının üçte birini kaplar.

Bitki örtüsü step, orman, subalpin ve alpin şeritler olarak ayrılır. Cumhuriyetin florasında temelini Kafkas türlerinin oluşturduğu, 235'i endemik olmak üzere 1260'tan fazla bitki türü bulunur.

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti su rezervi bakımından zengindir. Kafkas sıradağlarının kuzey eğimindeki akarsular Kuban havzasına aittir. 130 civarında buzul kaynaklı dağ gölü ve çok sayıda çağlayan bulunmaktadır. Topraklarında büyüklü küçüklü 172 akarsu akar. Bunlardan en büyükleri Kuban, Büyük ve Küçük Zelençuk, Teberda, Urup ve Büyük Laba nehirlerdir. Kafkasya'nın en büyük nehirleri Elbrus dağındaki buzullarından doğmaktadır.

İklim

Farklı yeryüzü şekillerinin, Karadeniz'e ve Hazar Denizi'ne yakın olmasının iklim özellikleri üzerinde büyük etkisi vardır. Genelde karasal iklim özellikleri görülmektedir. Ocak ayı ortalama hava sıcaklığı -3,2 °C, temmuz ayı ortalama hava sıcaklığı 20,6 °C'dir.

KÇC toprakları, genel olarak yeryüzü şekilleriyle belirlenen iklim kuşaklarına bölünür. Kuzey sınırlarından Pastbişçny Dağları'nın yamaçlarına kadar ılımlı karasal iklim, yüksekliği 800 ile 1200 metre arasında değişen alçak dağlık bölgede ılıman iklim hâkimdir. Orta dağlık bölgede ise iklim ılıman ve nemlidir.

Nüfus

2002 nüfus sayımına göre Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde 439.470 kişi yaşamaktadır. Cumhuriyet, Kuzey Kafkasya'nın demografik açıdan "depresif" bölge grubuna girmektedir. Nüfusta düşme eğilimi artmaktadır ve net nüfus artış göstergesi negatiftir. (2005 yılında 435.000 kişi)

Genel nüfus sayımlarına göre KÇÖB/KÇC nüfusu (kişi)

Yıl	Nüfus		Yıl	Nüfus
1926	Karaçay ÖB	Çerkes ÖB	1979	367.000
	64.613	36.996		
1939	150.303	92.898	1989	415.000
1959	278.000		2002	440.000

Kaynak: <http://statis.narod.ru/stats/russia/demografy/dem-01.htm>;
<http://rfddata.al.ru/auto/rstat/02/0201.HTM>; <http://demoscope.ru/weekly/ias/> 01.03.2006

KÇC'de toplam nüfusun % 46,7'si erkek, % 53,3'ü kadındır. 1000 erkeğe 1139 kadın düşmektedir. Şehir nüfusunda cinsiyet oranı birbirine daha yakındır (% 45,3 erkek, % 44,7 kadın). Kır nüfusunda ise cinsiyet oranı toplam nüfus oranına yakındır (% 47,9; % 52,1).

Toplam nüfus içinde en büyük üç yaş grubunu sırasıyla 15-19 yaş grubu (% 9,5), 10-14 yaş grubu (% 8,8) ve 40-44 yaş grubu (% 8,4) oluşturmaktadır. KÇC nüfusu içinde ağırlığı genç yaş grupları oluşturmaktadır. Medyan yaş 33,2'dir (erkeklerde 31, kadınlarda 35,2). Nüfusun % 22,7'si çalışma yaşından küçük, % 61,5'i çalışma yaşında, % 13,8'i de çalışma yaşından büyüktür.

Rusya Federasyonu'nda bulunan 140'tan fazla etnik grubun yarısından fazlasının temsilcisi KÇC'de yaşamaktadır. Etnik yapı bu kadar çeşitli olmasına rağmen Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti esas olarak beş etnik grup temelinde kurulmuştur. Türk kökenli Karaçaylar ve Nogaylar, yerli Kafkas halklarından Çerkesler ve Abazalar ile 19. ve 20. yüzyıllarda bölgeye yerleşen Ruslar KÇC'yi oluşturan temel etnik gruplardır.

Sayım yıllarına göre Karaçay-Çerkes ÖB/Cumhuriyeti halklarının nüfusları ve oranları (kişi; %)

	Rus	Karaçay	Çerkes	Abaza	Nogay	Diğer	Toplam
1926 Karaçay ÖB							
Nüfus	3975	52503	1207	2738	57	4133	64613
%	6.2	81.2	1.9	4.2	0.1	6.4	100.0
1926 Çerkes ÖB							
Nüfus	2881	372	14969	10993	6206	1575	36996
%	7.8	1.0	40.5	29.7	16.8	4.2	100.0
1939 Karaçay ÖB							
Nüfus	64596	70301	505	3893	713	10295	150303
%	43.0	46.8	0.3	2.6	0.5	6.8	100.0
1939 Çerkes ÖB							
Nüfus	54189	631	16010	10245	6156	5667	92898
%	58.3	0.7	17.2	11.0	6.6	6.2	100.0
1959 Karaçay-Çerkes ÖC							
Nüfus	141843	67830	24145	18159	8903	17079	277959
%	51.0	24.4	8.7	6.5	3.2	6.2	100.0
1970 Karaçay-Çerkes ÖC							
Nüfus	162442	97104	31190	22896	11062	19957	344651
%	47.1	28.2	9.0	6.6	3.2	5.9	100.0
1979 Karaçay-Çerkes ÖC							
Nüfus	165451	109196	34430	24245	11872	21917	367111
%	45.1	29.7	9.4	6.6	3.2	6.0	100.0
1989 Karaçay-Çerkes ÖC							
Nüfus	175931	129449	40241	27475	12993	28881	414970
%	42.4	31.2	9.7	6.6	3.1	7.0	100.0
2002 Karaçay-Çerkes ÖC							
Nüfus	147878	169198	49591	32346	14873	25496	439470
%	33.6	38.5	11.3	7.4	3.4	5.8	100.0

Kaynak: Nüfus Sayımları - <http://demoscope.ru>

1996 yılında kabul edilen “Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti Halklarının Dilleri” yasasıyla kurucu beş halkın dili (Rusça, Abazaca, Karaçayca, Çerkesçe ve Nogayca) “devlet dili” olarak tanınmıştır. Karaçayca ve Nogayca Türkçenin Kıpçak lehçesine aittir. Çerkesçe ve Abazaca ise Kafkas Dilleri grubundandır ve akraba dillerdir. Pratikte ortak ve geçerli dil Rusça olsa da diğer dört dilde okullarda sınırlı eğitim, basılı yayın, radyo ve televizyon yayını yapılabilmektedir.

Çerkesler, Abazalar, Karaçaylar ve Nogaylar Sünni Müslümandır.

İdari Yapı

Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi (Karaçayev-çerkesskaya avtonomnaya oblast) 12 Ocak 1922’de kuruldu. 26 Nisan 1926’da lağvedilerek yerine “Karaçay Özerk Bölgesi”ve “Çerkes Ulusal Bölgesi” kuruldu. 12 Ekim 1943’te Karaçay Özerk Bölgesi lağvedilerek toprakları komşu bölge ve cumhuriyetler arasında paylaştırıldı. Bir yıl sonra da, 2 Kasım 1944’te bütün Karaçay halkı Orta Asya’ya sürgün edildi. Karaçaylar sürgünden döndükten sonra, 9 Ocak 1957’de, Karaçay ve Çerkes özerk bölgelerinin 12 Ekim 1943 sınırları esas alınarak “Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi” yeniden kuruldu ve Stavropol Krayı’na bağlandı. 3 Temmuz 1991 tarihli yasayla Stavropol Krayı’ndan ayrılarak “Karaçay-Çerkes

Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti” adını aldı. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra da, Aralık 1992’de “Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti” adıyla Rusya Federasyonu içinde federal cumhuriyet oldu.

KÇC, Rusya Federasyonu’nun Mayıs 2000’deki yeni idari düzenlemesi sonucunda kurulan Güney Federal Bölgesi’nin 13 bölgesinden biriydi. Ocak 2010’da yapılan son idari düzenlemeye göre, Güney Federal Bölgesi’nden ayrılarak kurulan Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi içinde yer alıyor.

KÇC’de temel idari birim “rayon”dur. 2007 yılına kadar KÇC 8 rayondan oluşuyordu (Adıge-Habl, Habez, Karaçay, Malo-Karaçay, Prikuban, Urup, Ust-Ceguta ve Zelençuk). Bu tarihten sonra kurulan iki etnik rayonla (Abaza ve Nogay rayonları) sayı 10’a çıktı.

11 şehir yerleşiminden 4’ü “şehir” (Çerkessk, Karaçayevsk, Ust-Ceguta, Teberda), 7’si de “şehir tipi yerleşim” statüsündedir (Dombay, Mednogorski, Novıy Karaçay, Orconikidzevski, Pravokubanski, Udarnıy ve Elbruski). Şehir yerleşimlerinden 7’si (2 şehir ve 5 şehir tipi yerleşim) Karaçay rayonunda bulunmaktadır. Şehirlerden sadece başkent Çerkessk’in nüfusu yüz binin üzerindedir. Toplam 139 kırsal yerleşim yeri vardır.

Başkent Çerkessk (eski adı Batalpaşinsk) cumhuriyetin en kuzeyinde, Kuban nehrinin doğusunda, dağ önü olarak adlandırılan bölgede bulunmaktadır. Nüfusu 116.200 kişidir (2002). Şehirde makine yapımı, kimya, elektro-teknik, hafif sanayi ve gıda sanayi kolları gelişmiştir.

İkinci büyük şehir Ust-Ceguta, Kuban nehrinin doğu kıyısında, Çerkessk’in 15 km. güneyinde bulunmaktadır. 32.900 nüfuslu (2002) şehirde 1990’ların başında inşaat malzemeleri üretimi gelişmeye başlamıştır. Diğer iki şehir de 22.100 nüfuslu Karaçayevsk ve 7800 nüfuslu Teberda’dır.

Devlet Yönetimi

Yasama organı olan Halk Meclisi (Parlamento) 73 milletvekilinden oluşur. Dört yılda bir, eşit ve doğrudan seçim hakkıyla, gizli oylamayla seçilir.

Yürütme organı Hükümet’tir; Hükümet Başkanı’ndan, Hükümet Başkanı yardımcılardan, bakanlardan, devlet komitelerinin ve komitelerin başkanlarından oluşur. Hükümetin başkanı Devlet Başkanlığı görevine Halk Meclisi’nin onayıyla atanır.

Ekonomik Durum

Skalistıy sırasının uzantılarında ve daha güneyde (Humara, Tolstobugorskoye vd.) taşkömürü çıkarılır. Urup nehrinin üst kesimlerinde bakır pirit (kalkopirit) elde edilir. Barit, aşıboyası (okra) ve sülüğen yatakları Urup ve Maruha nehirlerinin üst kesimlerinde, Biyçesin platosunda, Büyük Zelençuk havzasında bulunmaktadır. Kamennomost kasabasının yakınında andezit, Kuban’ın üst kesimlerinde, Hurzuk köyünün güneyinde granit çıkarılır. Teberda nehrinin üst kesimlerinde siyah ve beyaz mermer yatakları işletilir. Köndelenle dağının batı eğiminde ve Gıdam nehri ağzının yakınında, Agur vadisinde de mermer yatakları vardır. Bölgenin değişik yerlerinde ateşe dayanıklı kil rezervleri bulunmuştur. Ayrıca antimon, boksit ve arsenik kaynakları da bilinmektedir. Yeraltı kaynakları arasında kömür, demir cevheri, altın, gümüş, değerli metaller, mermer, granit, alçı taşı önemlidir. KÇC mineral kaynakları bakımından zengindir.

Dağlık güneyde ve dağ önü denilen kuzeyde tarım ekonomisi farklıdır. Güneyde hayvancılık ağırlıktadır; koyunculuk, meyvecilik ve arıcılık geleneksel olarak gelişmiştir. KÇC'nin Kuban boyu düzlüğünün ucu olan kuzey ovalık kısmında hemen hemen aralıksız sürülmüş topraklar bulunmaktadır. Daha çok tahıl ekimi yapılır. Ekilebilir alanlar bugün cumhuriyet topraklarının yaklaşık % 50'sini kaplar. Buğday, mısır, ayçiçeği, şeker pancarı, patates başta olmak üzere sebze yetiştirilir. Daha yüksek kesimlerde ağırlığı yulaf almaktadır. Çevredeki büyük şehirlerin patates ihtiyacı büyük ölçüde KÇC tarafından karşılanmaktadır.

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde başlıca sanayi kolları gıda, kimya ve petrokimya'dır. Makine yapımı ve ağaç işleme, kömür ve maden cevheri sanayi de gelişmektedir. Kömür, kurşun, çinko, bakır, granit ve mermer gibi KÇC'nin güneyinde çıkarılan yeraltı kaynakları kuzeydeki sanayi tesislerinde işlenmektedir. Çimento, seramik ve silikat tuğla dâhil inşaat malzemeleri, prefabrik betonarme yapılar ve ürünler, metal olmayan yapı malzemeleri, inşaat alçısı vb. malzemeler üretilmektedir.

KÇC'de en önemli turizm bölgesi, Teberda Milli Parkı'nı da içine alan Elbrus bölgesidir. "Prielbrus" olarak adlandırılan bu bölge, turizm ve kayak tesisleriyle, dağcılık merkeziyle Sovyetler Birliği'nde de çok ünlüydü. Eşsiz doğal ve iklimsel koşulları, oldukça büyük kapasiteli tesisler çok sayıda yerli ve yabancı turisti ve sporcuyu buraya çekmektedir. Dombay, Teberda ve Arhız'da turizm ve dinlenme merkezleri bulunmaktadır. Kayak, dağ yürüyüşü, atlı spor ve sağlık turizmi ile Rusya'nın ünlü bir tatil bölgesidir.

Eğitim

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde 189 genel öğretim okulu, 5 meslek lisesi, 3 meslek yüksek okulu, 10 akşam okulu, 12 çocuk spor okulu, 20 okul dışı çocuk eğitim kurumu, 86 okul öncesi çocuk eğitim kurumu, 38 okul öncesi bakanlıklara bağlı çocuk kurumu bulunmaktadır. Bu kurumlarda yaklaşık 94 bin öğrenci eğitim ve öğrenim görmektedir.

KÇC'de bulunan yüksek öğretim kurumları şunlardır: Çerkessk'te Karaçay-Çerkes Devlet Teknoloji Akademisi, Moskova Açık Sosyal Üniversitesi (Enstitüsü) KÇC Şubesi, Rostov Devlet Ekonomi Üniversitesi Şubesi, Stavropol V.D. Çursin Enstitüsü Şubesi, Taganrog Devlet Radyo-Teknik Üniversitesi Şubesi, Çağdaş Hümaniter (İnsani Bilimler) Akademisi Çerkessk Şubesi; Karaçayevsk'te Karaçay-Çerkes Devlet Üniversitesi, Moskova Devlet Sosyal Üniversitesi Karaçay-Çerkes Şubesi, Karaçay-Çerkes Devlet Üniversitesi Şubesi, Pyatigorsk Devlet Teknoloji Üniversitesi Şubesi.

Cumhuriyet'in "Ulusal okul" ("natsionalnaya şkola") olarak belirlenen 99 orta öğretim kurumunda öğrenciler bu okullara özgü müfredata göre Rusça eğitim görmektedir. Anadili ise haftada 3 ila 7 saat olmak üzere ders olarak okutulmaktadır. Abazaca 13, Karaçayca 57, Nogayca 10, Çerkesçe 20 ulusal okulda okutulmaktadır. Bundan başka, değişik milliyetten öğrencilerin birlikte okuduğu 53 okulda daha anadili öğretimi için koşullar sağlanmıştır. 9 orta öğretim kurumunda KÇC halklarının birkaç dili birden öğretilmektedir.

Kaynak: Murat Topçu, Karaçay-Çerkes (Özerk) Cumhuriyeti'nin Demografik Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün. Türkiyat Araştırmaları Ens., 2006.